

УДК 811.161.2

О. І. Андрейченко

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (м. Сімферополь)

МЕТАФОРА ТЕАТРУ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Здійснено концептуальний аналіз сучасної політичної метафори, описано фреймову структуру метафоричної моделі «Політична дійсність – театр» у політичному дискурсі.

Ключові слова: політичний дискурс, сфера-джерело, сфера-мета, фрейм, політична метафора, метафорична модель.

Осуществлен концептуальный анализ современной политической метафоры, определена фреймовая структура метафорической модели «Политическая действительность – театр» в политическом дискурсе.

Ключевые слова: политический дискурс, сфера-источник, сфера-цель, фрейм, политическая метафора, метафорическая модель.

The article considers the conceptual analysis of contemporary political metaphor. The structure of metaphoric structure «Political reality is theatre» is described in the political discourse.

Keywords: political discourse, source-sphere, target-sphere, frame, political metaphor, metaphorical model.

Антропоцентричність давно є предметом дослідження національної культури, мови. Ще Д. Овсянко-Куликовський писав, що «мистецтво прагне до відтворення і пізнання всього людського, воно – антропоцентричне і всю суму відчуттів переробляє в норми людської психіки» [6, с. 343–344]. За постулатом В. Фон Гумбольдта, «людина думає, почуває й живе тільки в мові» [2, с. 378]. Лінгвістика антропологічна передбачає вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю [12, с. 8]. В основі антропоцентричної парадигми – мовна особистість, яка створює різні типи дискурсів.

Важливим постулатом сучасної когнітивної лінгвістики є дискурсивний підхід до вивчення мовних фактів. Метафори, які функціонують у мові, повинні розглядатися в дискурсі, у тісній взаємодії з умовами їх виникнення й формування, з урахуванням авторських, прагматичних настанов. Сучасний політичний дискурс багатий на метафори, які у текстах є засобами оцінності, полемічності, маніпулятивності, метафоричні вислови також образно характеризують опонентів, їхні погляди, дії тощо.

Політичний дискурс, зокрема структура, функції політичної метафори, становить об'єкт вивчення у працях І. Філатенко [7], О. Чадюк [9], Х. Дацишин [4], А. Баранова, Ю. Караулова [1], А. Чудінова [10] та ін. Так, дослідники політичної комунікації виділяють аргументаційну функцію метафори (засіб переконування), евристичну функцію (осмислення політичної реальності й формування продуктивних метафоричних моделей). Як слушно зауважує О. Стоянова, метафора, яка виконує такі функції, в політичному дискурсі образно репрезентує суспільно-політичні й ідеологічні зміни в суспільстві [14, с. 60].

За своїм характером метафора універсальна й інтернаціональна. Водночас метафора є глибоко національною, оскільки основу її становить система духовних, морально-етичних цінностей, що виробляються колективною свідомістю впродовж суспільного розвитку. Культура відіграє важливе значення у виборі й продукуванні певного типу метафоричних моделей [15, с. 183]. Таким чином, система метафор – це важлива частина національної мовної картини світу, націона-

льної ментальності. Тому важливо виявити в кожній мові продуктивні й актуальні метафоричні моделі, які «характеризують сприйняття етносом того чи іншого абстрактного поняття цієї сфери й політики взагалі» [13, с. 393].

Чільне місце у сучасному політичному дискурсі посідає метафора театру. **Мета** нашої розвідки – дослідити структуру та прагматичний потенціал метафоричної моделі «*Політична дійсність – театр*».

Згідно з уявленням сучасної когнітивної семантики метафоричне моделювання – це засіб пізнання й оцінки певного фрагмента об'єктивної дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів, які належать до іншої поняттєвої сфери. Щоразу, інтерпретуючи, сприймаючи метафору, адресат звертається до певного перетину поняттєвих сфер, з якими пов'язані усталені асоціації. Тобто метафорична модель характеризується прагматичною потенцією, закріпленою в національній свідомості оцінкою. Так, усвідомлення політичної дійсності як театру оцінюється негативно, а відповідні метафори «характеризуються, як правило, пейоративною аксіологічною маркованістю» [5, с. 65].

На думку багатьох дослідників, метафора театру – це один із найактуалізованіших типів інтерпретації політики в публіцистиці [1; 10; 11, с. 62–66]. Метафорична модель «*Політична дійсність – театр*» часто допомагає журналістам знайти потрібне метафоричне позначення для змалювання політичного життя, оскільки концептуальна сфера 'театр' як вихідна для творення метафори є достатньо структурованою й добре відомою носіям мови. Політичні події відбуваються за певним сценарієм, у межах певного жанру й у відповідності із задумом, постановкою режисера, що здійснює розподіл ролей, установлює порядок виходу акторів на сцену, зміну декорацій тощо. Метафори театру увиразнюють, підкреслюють штучність, нещирість, театральність політичного дійства [14, с. 64]. Так, наприклад, Дж. Комбс розглядає виборчу кампанію як ритуальну драму. Кандидат та його команда обов'язково повинні розіграти певні сцени, висловити певні ідеї, на які очікують глядачі. Президентську кампанію у США автор умовно репрезентує як довготривалий процес, що проходить певні періоди, які нагадують епізоди театрального дійства [16, с. 53]. Метафора театру «трактує політику як розвагу для обмеженого кола людей, коли події розгортаються за підготованим сценарієм, а більшості відводиться роль спостерігачів» [3, с. 305]. Прагматичний потенціал метафоричної моделі «*Політична дійсність – театр*» реалізується за рахунок закріпленої за моделлю оцінки: політичні реалії – це театральне дійство, де тільки імітується життя. Тому відповідним метафорам властива негативна оцінка.

Метафоричну модель «*Політична дійсність – театр*» ілюструють такі фрейми:

Фрейм 1. Типи видовищ

Сучасне політичне життя часто метафорично репрезентується як певний різновид видовищ. Відповідно виділяються концепти *спектакль, комедія, драма, балет* тощо, пор.: *Звернення – це, так би мовити, щорічний спектакль* [ДУ, 02, 06]; *Українське суспільство, як глядач такої бюджетної опери, не було допущено до дискусії* [ВЗ, 01, 06]; *Персонажі цієї політичної драми не могли збагнути, до чого приведуть їхні дії* [Д, 01, 06]; *У наступному абзаці своєї «патетичної сомати» С. Т. зазначає, що «дбати про інтереси України та українців, чесно й наполегливо служити їм» через банківську діяльність йому допомагає аполітичність. І тут починається ще більша комедія* [УМ, 04, 03]; *Країна погрузається в шоу, водевілі, брехню, обіцянки, які ніколи не буде виконано* [ВЗ, 10, 09].

Фрейм 2. Люди, пов'язані з театром

Політичне життя – це театр, у якому кожному суб'єкту політичної дійсності відведена своя роль. Політичні актори виконують *арії, підспівують*. У театрі є свої

прими, солісти, одні актори грають роль першої скрипки, інші – роль масовки, статистів тощо, пор.: Леонід Кучма ще раз наголосив, що в процесі реформи **головна дійова особа** – Президент [УК, 02, 04]; Н. Вітренко має право називатися **діючою особою вітчизняної політичної сцени** [КВ, 07, 05]; Більшість політологів, спираючись на результати соціологічних досліджень, вважають, що реальними претендентами на «трон» є лише двоє: Юлія Тимошенко і Віктор Янукович. Усі інші – **«масовка»**, яка бере участь у виборах, переслідуючи різні цілі [ЛГ, 08, 09]; Це, на мій погляд, зовсім не відповідає стратегічній політиці Партії регіонів, яка є надто потужною політичною силою, щоб бути **«підтанцьовкою»** якоїсь політсили [ЛГ, 12, 08]; Щодо комуністів, які у парі з олігархами із неприхованим задоволенням топлять прем'єра, то їм у цьому процесі наразі відведено роль **масовки**, на фоні якої справжні **актори** добиваються жаданої **головної ролі** [КС, 05, 02].

Політичні актори можуть виступати *соло*, однак часто, як свідчить матеріал, вони об'єднуються в *квартети*, *тріо*, *дуети*, *хори*, пор.: Це геополітичне **тріо** здатне стати мотором трансатлантичної співпраці в Центрально-Східній Європі [Д, 02, 06]; Серед виборців зростає попит на «третю силу», яка може стати реальною альтернативою **«дуету»** Януковича – Тимошенко [Д, 01, 10]; До цього **хору** додав свій голос і міністр оборони... [С, 12, 05].

У політичному житті розрізняються організатори та виконавці політичних п'єс. Відомо, що будь-яка політична подія, як і театральна прем'єра, готується з особливою ретельністю, тому й використовується для політичних номінацій театральна термінологія, зокрема: *автор тексту*, *диригент*, *режисер*, *продюсер*, *сценарист* тощо, пор.: Хоча спікер парламенту, здається, децю недооцінив ситуацію. Насправді його не **«підвісили»** – його голова давно вже лежить під гільйотиною, яка опуститься саме тоді, коли це буде вигідно **організаторам** політичного шоу [УТ, 08, 09].

Фрейм 3. Глядачі. Успіх спектаклю

Показовими для політичного дискурсу є метафори *глядачі*, *публіка*, *фіаско*, адже вибори для політиків, політичних партій – це прем'єра, яка, залежно від успіху в глядачів, може зазнати фіаско, провалу або, навпаки, мати довге театральне життя, пор.: ... **Надійшла вказівка від «перших глядачів»** держави, тож значно вигідніше недоотримати якийсь рекламний мільйон від Тимошенко, аніж потім отримати на горіхи від тих самих К., С. чи П. [УМ, 11, 01]; Так, не можна не помітити, що всі політичні сили, чийми руками було повалено ющенківський Кабмін, зазнали на цих виборах **фіаско**, хто більше, хто менше [УМ, 05, 02]. У разі успіху можна почути оплески від глядачів, які свідчитимуть про успіх вистави, пор.: *І всі нібито почули рукоплескання країни* [Д, 01, 06].

Не останню роль у житті театру відіграє *репертуар*, пор.: *Усе, тепер нема на кого скаржитися. І тут би їх усіх разом, всіх, укупі із Самим. Але ж Кучма не був би хитрим Кучмою, якби не махлював суто у своєму репертуарі* [УМ, 12, 02]; *Роками не виявляє зацікавленості кримська влада в дотриманні української репертуарної політики* [КС, 04, 03].

Фрейм 4. Приміщення театру. Театральний реквізит

Обстежений матеріал свідчить про використання політичними опонентами концепту *театр* для образної репрезентації сучасного політичного життя, пор.: *Театр* одного регіону [УМ, 08, 02]; *Під виглядом замаху глядачеві пропонують театр* [ДзС, 10, 04]; *Більшість тих партій показали своє мистецтво на головній сцені держави* [УК, 02, 04]; *Та ось настає «день Ікс» – день виборів президента, – і на авансцену політичного життя вириваються десятки мужніх і жертвних геніїв, готових урятувати приречену країну буквально за кілька днів чи тижнів,*

так би мовити, не відходячи від каси [Д, 01, 10]. Для сприйняття політики як режисованого дійства властиве негативне емоційно-оцінне забарвлення.

Негацію у контекст вносять концепти, що позначають театральний реквізит, оскільки характеризують дії політиків, які ті приховують за красивими словами, пор.: *Падінням театральної завіси можна вважати заяви деяких урядовців* [Д, 01, 06]; *Зняти політичні маски з тих політиків, які в боротьбі за владу забувають про інтереси народу* [УМ, 04, 05]; *А до цього часу вибори є лише декорацією суспільної безвідповідальності, під прапором якої Україна існує з часу проголошення незалежності* [Д, 02, 10].

Результат виборів репрезентовано метафорою із негативною конотацією *розракуплені місця в партері*, пор.: *Голосуватимуть за «розракуплені місця в партері» обласних, міських і, що найсмішніше, – сільських рад* [КС, 02, 06].

Як і в театрі, в політиці керівництво процесом може здійснюватися приховано, тобто *з-за лаштунків*, пор.: *Леонід Кучма цілком може планувати призначити досить слабого спадкоємця – із тим, щоб надалі самому керувати з-поза лаштунків його руками* [УС, 08, 02]; *Народ знову стає заручником гри за лаштунками* [КС, 12, 05].

Фрейм 5. Сценарій політичної п'єси, її елементи

Відомо, що важливі політичні події готуються з особливою ретельністю: ціла команда спеціально підготовлених людей працює над написанням сценарію, пор.: *ВВП у 2004 році становитиме, за оптимістичним сценарієм – 10%, а за песимістичним – 6,5%* [УК, 01, 04].

Політична діяльність, як і вистава, складається з окремих частин, елементів, етапів: *акту, антракту, картини, кульмінації, прелюдії, останнього акорду, реверансу, виходу на біс* тощо, пор.: *Громадянам країни цікаво, чим закінчився перший акт вистави під назвою «Політичні перегони»* [УК, 12, 04]; *Художня частина публічних маніфестацій чинної влади також пов'язана з ігровими елементами, але це вже інший жанр* [ДзТ, 03, 01]; *Погоджувальна рада фракцій, скликана спікером, стала останнім акордом у протистоянні – депутатській «бузі» було покладено край* [УМ, 12, 05]; *Від кожного з них не можна очікувати реверансів у бік комуністів* [С, 12, 05].

Фрейм 6. Театр ляльок

Театральність, нещирість, маніпулятивність у політичному дискурсі досягається завдяки використанню метафор із сферою-джерелом *театр ляльок*. Ефект метафоричної моделі *«Політична дійсність – це театр ляльок»* зумовлений не стільки емотивністю, скільки прагматикою: щоразу, інтерпретуючи конкретні метафори, адресат звертається до представлених у довготривалій пам'яті перехрещень між концептосферами, тобто реципієнт апелює до більш загальної схеми (метафоричної моделі), сфера-джерело якої містить названі смисли [8, с. 106]. Отже, осмислення політичної дійсності як театру ляльок оцінюється негативно: політики – це лялькові персонажі, якими керують, смікаючи за ниточки, пор.: *Хто б не смикав за ниточки «касетного скандалу», під гасла «Україна без Кучми» люди йшли свідомо, за переконанням, а не за гроші. Ішли, навіть знаючи, що хтось ті ниточки таки смикає* [УМ, 03, 02]; *Бачу його справжнім лідером, гетьманом свого народу, а не маріонеткою, яку за мотузочки смікають владні олігархи* [С, 12, 05].

Специфічними для українського політичного дискурсу є метафори, що ґрунтуються на переосмисленні театральної міфології, зокрема імен персонажів, назв п'єс тощо, пор.: *Отже, городяни, ознайомившись з полемікою у таборі кандидата від влади, тепер зрозуміють, що голова НДП – не псевдолідер, і не казковий персонаж, який керує маріонетками, що справжній Карабас-Барабас сидить*

сьогодні зовсім не в нашій міськраді, і якщо вже й *смикає за ниточки*, так про це ж, мовляв, іще Ф. Ніцше казав: «Где борются, там борются за власть» [КС, 10, 04]; **Вовки і віці демократії** [СВ, 10, 04].

Фрейм 7. Цирк

Матеріал засвідчує, що для дискредитування політичного опонента, його діяльності використовують циркову метафору, репрезентуючи політичні події як *цирк, циркову виставу, клоунаду*, а політичних суб'єктів як *клоунів*, електорат – *глядачі, які уже не купуються на ефектні трюки*, пор.: **Клоунада у владі вийшла за всі пристойні межі. Про ефективність політика в нас уже судять із того, наскільки яскраве шоу він може влаштувати** [УТ, 05, 08]; **Клоун державного масштабу** [ДзС, 10, 04]; **Країна змінилася, електорат вже не купується на ефектні трюки** [СВ, 02, 06].

Фрейм 8. Шоу-бізнес

Продуктивними для сучасного політичного дискурсу є метафори з вихідною сферою *шоу-бізнес*. Вони інтерпретують політику як розважальну виставу, видовище, розраховане на привернення до себе уваги, політики – *діячі шоу-бізнесу тощо*, пор.: *Серед бютівців виявилось надто багато груп впливу, які не відмовили б собі в задоволенні влаштувати шоу взаємних обвинувачень* [ДТ, 12, 05]; *Вибори прем'єра можуть перетворитися на довгограюче шоу* [ГУ, 02, 06]; *Під час цього політичного «шоу» довелося наслухатися багато всього, від чого хотілося сміятися і плакати водночас* [КС, 04, 05]; *А от ваші опоненти, наприклад Партія регіонів, вже проводять активну розкрутку* [УМ, 01, 06]; **Ді-джей БЮТ Микола Томенко взяв участь в реалізації проекту компанії «УМС» та Чорнобаївської райадміністрації** [Д, 01, 06]; **У кардебалеті – Шуфрич і Стоян** [УС, 10, 05].

Висновки. Отже, метафора театру в сучасному політичному дискурсі використовується для аргументування висловленої думки, для обстоювання власної позиції, як засіб маніпулювання свідомістю адресата політичного дискурсу. Через семантичну структуру метафор із вихідною сферою «театр» автори газетних матеріалів досягають іронічного звучання тексту, в якому висловлюють зневажливе ставлення до політичної події чи особи. Прагматичний зміст театральних метафор націлює реципієнта на оцінку важливості політичної реалії.

Метафорична модель «*Політична дійсність – театр*» має специфічну фреймову організацію, прийнятну для аналізу саме політичного дискурсу України.

Бібліографічні посилання

1. **Баранов А.** Очерк когнитивной теории метафоры [Текст] / А. Баранов, Ю. Караулов // Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М.: Институт русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
2. **Гумбольдт фон В.** Язык и философия культуры [Текст] / В. фон Гумбольдт. – М., 1985. – 450 с.
3. **Дацишин Христина.** Метафорична інтерпретація політичних реалій і проблема впливу на формування громадської думки [Текст] / Христина Дацишин // Пам'ять століть відтворена у слові. – К.: Планета, 2004. – С. 302–307.
4. **Дацишин Х. П.** Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.08 «Журналістика» / Х. П. Дацишин. – Л., 2005. – 18 с.
5. **Кудрявцева Л. О.** Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція [Текст] / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
6. **Овсяннико-Куликовський Д. Н.** Литературно-критические работы в 2-х т. [Текст] / сост., подгот. текста, примеч. И. Михайловой; вступ. ст. Ю. Манна. – М.: Худож. лит., 1989.

- Т. 1. Статті по теорії літератури; Гоголь, Пушкін, Тургенєв, Чехов. – М. : Худож. лит., 1989. – 541, [1] с.
7. **Філатенко І. О.** Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. О. Філатенко. – К., 2003. – 20 с.
  8. **Філатенко І. А.** Метафорические модели современного политического дискурса Украины: прагматическая характеристика [Текст] / И. А. Филатенко // Актуальные проблемы вербальной коммуникации. – К., 2004. – С. 123–127.
  9. **Чадюк О. М.** Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Чадюк. – К., 2005. – 20 с.
  10. **Чудинов А. П.** Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации [Текст] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
  11. **Шейгал Е. И.** Семиотика политического дискурса [Текст] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
  12. **Постовалова В. И.** Картина мира в жизнедеятельности человека [Текст] // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / В. И. Постовалова. – М., 1988. – С. 8–69.
  13. **Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія [Текст] : [наукове видання] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
  14. **Стоянова Е.** Театральная метафора в политическом дискурсе (на материале языка российских и болгарских масс-медиа) [Текст] / Е. Стоянова // Аспекты контрастивного описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2006 – С. 58–79.
  15. **Телия В. Н.** Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира [Текст] / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 180–204.
  16. **Combs J. E.** Process Approach [Text] / J. E. Combs // Handbook of Political Communication. – London : Sage Publications, 1981. – P. 39–66.

Умовні скорочення

1. ВЗ – газета «Високий замок»;	9. ЛГ – газета «Львівська газета»;
2. ГУ – газета «Голос України»;	10. С – газета «Столиця»;
3. Д – газета «День»;	11. СВ – газета «Сільські вісті»;
4. ДТ – газета «Дзеркало тижня»;	12. УК – газета «Урядовий кур'єр»;
5. ДУ – газета «Демократична Україна»;	13. УМ – газета «Україна молода»;
6. ДзС – газета «Дзвін Севастополя»;	14. УС – газета «Українське слово»;
7. КВ – газета «Київ вечірній»;	15. УТ – журнал «Український тижень».
8. КС – газета «Кримська світлиця»;	

Надійшла до редколегії 21.02.11